

KÉPZŐMŰVÉSZET

TOROK SÁNDOR

Sok kiállítást láttam, olykor városközi szép zsúfolt néprajzi múzeumot idéző műtermébe is bekukkantottam, nem egy képe kísértett, sugarazott is az elmúlt évek folyamán, mint egy pozitív-Mabuze kék szemé, ám mégis nagyon meglepett a Reichle-palota emeleti teremt megöltő életmű. Éppen azzal lepett meg, hogy: *életmű*. Hogy ez a halk és szerény, a hatások előtt nyitott, néha úgy tűnt túlságosan is nyitott ember, ilyen szuverén, ennyire körülhatárolt ópuszt tudott építeni, és az elmúlt évtizedekben azt megőrizni, nem szétfesteni, semmivé festeni.

Egykor Benes és Ács hatását éreztem elsődlegesnek, most inkább azt látom, milyen szépen válik el tőlük, csípi le azt a keveset, amire szüksége van, hogy aztán azt környörtelen variációi, kitartó, monoton tekerése által Torokivá finomítsa, tökéletesítse, emelje.

Az imagináriussá sötétülő, üregesedő, a csigavonal felhajtó erejét kihordó valós tájai: Ludas, a vajdasági és magyarországi művésztelepek. A pasztellek finom hullámvonalzata, hideg úri színvilága. A váratlan kötélmotívum. És az utolsó korszak, az előző korszakok szabályos tekeréséhez, racionalizmusához képest kusza, friss festőiesége, ami máris kitűnő képeket eredményez: ahogyan visszakanyarodik az első tájképekhez, ahogy azok apokaliptikus barnái helyett most valami jeges tisztaságot, a természet angyali izzását mutatja.

Paradoxon, de nekem Torok munkásságából a nagy élményt nem az nyújtotta, ami valójában közismertté tette őt, nem lepkeszárnyakra rajzolt kvázitudományossága (gyerekkoromban sem rajongtam a rádióamatőrizmusról), hanem: kötelei. Persze, ez nem azt jelenti, hogy csökkenteni szeretném térrengései és annak interpretálásának fontosságát, egyes képeinek pikturális értékét. Igaza van Aladicsnak, amikor azt mondja, Torok „kivételes színélménnyel gazdagította festészetünket”. De színes tekeréselei, szem-, illetve tojásformái előtt is inkább azon tűnődök, miért ilyen minimális, egyoldalú az absztrakció, a jelfestészet hatása, noha a 40-es számot viselő kis Metamorfózis, a tárlat egyik legjobb alkotása azt mutatja, hogy eredményesen mozoghatott volna szélesebb skálán is.

A 80-as években, minden bizonnyal a Zentai Művésztelep Ács-féle programjának köszönhetően, néhány nagy vásznat készít: közepükre hűrként feszítve a kötélhorizontot, vagy mérdőnként engedve mélyen leglelkünkbe kötelét, vastag kötelét, ami hol ijesztő, hol szép és kíváncsú, mint a lenhajó lányok hajfonata.

METAMORFOSIS CANNABITIS SATIVAE a sorozat címe.

A tárlaton, a 145 kép között, csupán három ilyen mű szerepel. Hogy a ciklus valóban hány darabból áll, nem tudom.

Ez, szerény véleményem szerint, Torok telitalálata. Ez és nem a hullámrengés, nem a kulcsok. Ebből egy külön kis opuszt! — mondottam neki egyszer, amikor véletlenül megpillantottam egy ilyen képet műtermében. De akkor nem volt időm kifejtetni, még csak jelezni sem, miért tartom rendkívül fontosnak ezt a ciklusát. Imaginárius vajdasági múzeumomban Sáfrány számozott, festetlen nagy vásznai meg Petrik homokkal készített képei mellett látom helyüket.

Egyrészt informel. De ha megérinti vörössel a vásznat, a nyers vásznat, érezni, hogy egy olyan ember rakta fel ezt a kis vöröset, aki egy életen át nagyon színes képeket festett.

Olyanok ezek a köteles vásznak, mint valami egyhúrú, nagy hangszerek. A mi, még felfedezetlen, epikus hangszereink. *A meghívott halál* hangszerei.

Máshol már kifejtettem, Paľo Bohuš számomra a legfontosabb vajdasági költő pillanatnyilag, de azt még nem, hogy költészetünk egyik központi versének éppen *A kender* című versét tekintem. *A meghívott halál* mellé versében Bohuš a kendernek az erőszakos halál kellékévé való átváltozását és ártatlan, tiszta dimenzióját is megmutatja. Most csak két helyen olvassunk bele a versbe:

„Cannabis sativa, más néven házikender,
nézem hajtását s pászmáit szánakozó szeretettel . . .
Növény, akár a többi, s arról, hogy ilyen, nem tehet,
megsiratnám őt mindazért, amit már eddig is szenvedett.

A kender csak nő magának, s fogalma sincs, miért van,
tiszta rostjaival a méltatlan ember visszaél alattomban,
számos barátom közül, akiket már elért a végzet,
nem eggyel kötél végzett.

...
Az én anyám szintén kenderből fonja fonalát,
fehér kendervászon terítőkkel van már tele a ház.”

(KONCSOL László ford.)

Torok úri expedícióját, kísérleteit ezek a karvastagságú kötelek a szó szoros értelmében *földelik*. Felemelkedése nélkül nem feszülnének így, nem tartanának ekkora súlyokat. A Ludasi-tó partjáról emelkedett fel, és most valahol a Hortobágyon landolt, fogott talajt ismét, a Hortobágyon, ahol néhány éve rendszeresen látogat egy művésztelepet. Torok az elmúlt évtizedekben az alföldi festők „nagy sömmü”-jének egy teljesen új szféráját kutatta, visszatérése után kíváncsian várjuk festőiségének új kiteljesedését.

Visszapillantó tárlatán arra is gondoltam: ha a Csurgói Művésztelep

olyan életműveket eredményezett, mint Bíróé és Toroké, akkor művészeti életünkben sokkal komolyabb hely illeti meg, mint eddig hittük. A *Tér és idő* című tárlatot Ács József válogatta s ő látta el bevezetővel a katalógust. Alakja mindig is ott kísértett Torok mögött, de csak ez a tárlat győzött meg egyértelműen arról, hogy a Mester közelsége fontos, nagyon is hasznos és termékeny volt. Ács homályosan gomolygó, ám olykor ijesztően kivilágosodó szavaival fejezem be tisztelgésemet Torok kitartó munkája, erőfeszítése előtt:

„A Sorssal állandó küzdelemben állunk, és sokszor a mi hibánkból, fölénybe kerül velünk szemben, de Torok művészete jó taktikának is bizonyul, mert a Sorssal való »tárgyalások ütemét« lelassítja. Időközben fel és lefelé mutat, a világűrre és a földre, és a létezés kérdéseire utal, ami iránt a Sors nem közömbös. Meg is állunk egy pillanatra ezen az úton, és pihenünk egyet a világűr és a föld között, ahol angyalok szárnyainak suhogását halljuk, fényük és hullámaik közegében érezzük magunkat...”

TOLNAI Ottó

A NYUGAT-BERLINI NEMZETI GALÉRIA REMEKMŰVEI BELGRÁDBAN

Az első pillantásra hűvös, visszafogott légkört érzünk, mintha nem lenne egészen helyén ez a világ... Aztán a térprobléma... A monumentalitás minden kétségen kívüli. Még egy jellegzetesség: inkább az eszméből vezetik le témáikat, mint a tárgyból. Hodler hatalmas, a Szónok című képe a bejárati falon a meggyőzős erejét jelképezi. De nem „élő” embert ábrázol. Hodler megbízást kapott, hogy örökítse meg azt a neves történelmi eseményt, amikor 1555-ben Hannover város polgárai esküt tettek a reformáció mellett. Úgy érezzük, hogy hiányzik a festőnek a történelmi eseményekbe való beleélése.

Hodler képe előtt Lembach (1915—1916) *Elesett ifjú* című gótikus szobra áll. Meglepő a kiállítás elrendezése: igazi, északi pátosz hangulata árad belőle. Emelkedett és azon nyomban lehangoló érzelmek hatnak ránk... Hodler Szónoka, melyet 1913-ban festett, már a hamar bekövetkező katasztrófát is sejtette: az első és a második világháborúban két fiatal nemzedék esett el... Ez nemcsak történelem, hanem fá-tum. Az ember ebben a világban nincs otthon. Az erőszak elidegenítőnek hat. De a „véletlen” meglepetést Renoir gyönyörű női szobra, a *Guggoló mosónő* című szolgáltatta, s itt van *Víz* című alkotása is. Renoir a vizet (a négy elem egyikét) akarta ezzel allegorizálni. Az elrendezés érdekessége, hogy Renoir szobrát Kokoschka művei követik: Adolf Loos építész és Bessie Loss arcképei pszichoanalitikus remek, amelyeken az expresszió hullámai fokozódnak, azt fejezik ki, hogyan